

אחד העם ארבעים ושתיים

מאת גבי אלדור

פיטו מונטז: יהודית אורנשטיין ליד הבית ברחוב אחד-העם 42,
צילום הבית: נועה שטרייכמן, עיבוד גרפי: חיים לוי

PHOTO MONTAGE: JUDITH ORNSTEIN NEAR THE HAUSE AT 42 EHAD HA'AM ST.,
BUILDING'S PHOTO: NOA STREICHMAN, GRAPHIC MONTAGE: HAIM LEVY

האחיות אורנשטיין, מתוך "קין והבל", 1931, צילום: א. הימלרייך
 THE ORNSTEIN SISTERS IN "ABEL & KANE", 1931.
 PHOTO: A. HIMMELREICH

בבניין ברחוב אחד העם 42, לא רחוק מאלנבי, גרו הסבים, ובקומה העליונה היה הסטודיו ששימש את משפחת אורנשטיין במשך עשרות שנים, עד אשר נמכר בשנות השישים המאוחרות. בסטודיו לימדו מרגלית בשעות הבוקר, שושנה אחר הצהריים, ויהודית בערב

התקופה, אך הקיום בארץ, בתולדות העשייה האמנותית, המוג האנושי והאקלימי והקושי הגדול להתקיים, השפיעו על ההוראה והיצירה. בדברי הפתיחה שנשאה בכנס של מורים פרטיים לתרבות הגוף, היא ציינה כמה קשה היה לשכנע את התלמידות ללבוש בגדי ספורט, וכמה קשה היה לשנות את התפיסה השמרנית לגבי הגוף והתנועה כפעילויות לא חטאות שיש עימן גם הנאה וגם בריאות.

הוראת המחול של מרגלית החלה בביה"ס למוסיקה של מרים לויט כמקור פרנסה, ותמורת השתתפות בנותיה בלימודי המוסיקה (יהודית ניגנה בכינור בהצלחה רבה, ושושנה פורטת על הפסנתר עד היום בחריצות וכשרון בלתי נלאים). בספרה של רות אשל, שערכה מחקר ראשוני וחשוב ביותר על תחילת המחול בארץ ישראל, היא מצטטת מתוך דבריה של מרגלית אורנשטיין על הקושי שבהוראת תנועה, באין אפילו שפה משותפת, מילולית, ועל המקבץ המגוון של תלמידים שנאספו לשיעורים.

מרגלית, יהודית ושושנה, אשר החלו להופיע לראשונה בוניה כ"ילדות פלא", ולאחר עלייתן ארצה הפכו לחלוצות הרקדניות בארץ ישראל היא פלסטינה (א"י).

מרגלית אורנשטיין הביאה לארץ את הרעיונות המהפכניים של התקופה, אשר תמכו בחקר התנועה ובמשמעות המחווה האנושית על כל גווניה. במרכז שהקים רודולף פון לאבאן (Ascona) באסקונה שבשווייץ, בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה, הצליח לשלב בין רעיונות של קומונה, עבודה יצרנית (מאפיה, מתפרה, עבודת אדמה), פיתוח האישי והמודעות, לבין רעיונות חדשים על מחול שווייצי, לא וירטואוזי, הנובע ממרכז פנימי רוחני. הוא יצר מקהלות מרקדות בחוות המחול, מין אורטוריות מחול, אשר אפשר לראותן כמודל של היצירות הקיבוציות בחגים. המסכתות והמחול האמנותי שהתקיים בשדות ובמקומות מאולתרים, לאו דווקא על הבמה, בשנות ה-30 וה-40 בארץ. ללא ספק, עבודתה של מרגלית אורנשטיין הושפעה מרוח

החודש מלאו לשושנה ויהודית אורנשטיין שמונים וחמש שנה, ושתיהן, כל אחת במקום אחר, לשם הוליוו אוטן חייהן, רוצות מאוד להמשיך ליצור. "חבל שאת לא נשארתי, הייתי עובדת איתך על ריקוד", אומרת יהודית בדירתה בברוקלין ניו-יורק, מול פסל החירות ועל רקע שקיעה חורפית מרהיבה. "איזה מהם?", אני שואלת בתקווה להוציא עוד אינפורמציה ממחסן הזיכרון. "לא, לא מהישנים", עונה יהודית, "ריקוד חדש".

ובתל-אביב, מוקפת עציצי רקפות סגולות, אומרת שושנה, "מה זה אומר להיות מבוגרים יותר? אין לי מעצורים, אני מרגישה עשירה, יש לי המון רעיונות מטורפים, ובסופו של דבר הם לא קשים, אבל לא קשה זה לא כל כך פשוט". ומה שלא פשוט, מסתבר, הוא המבט לעבר העבר. במשפחה שסירבה לכבוש טריטוריות פיזיות, שתמיד היתה עסוקה אך ורק בעשייה, הנוסטלגיה המפנקת היא מחוץ לתחום, והמבט לעבר העבר הוא ביקורתי וטעון, לא מטבעו של המחול, ולא מטבעה של החיוניות שדחפה את כל בני ובנות ובני הבנות ובנותיהן של המשפחה לעבר העשייה האמנותית.

התערוכה של ארנון בן דוד (במוזיאון תל-אביב לאמנות, ביתן הלנה רובינשטיין) בנה של יהודית אורנשטיין, מוציאה לאור את ההקשרים המשפחתיים. אלמלא הקשר ההדוק שלהם לתרבות הארץ הזו, הם היו נותרים כסיפור מרתק נוסף על משוגעי העלייה השלישית, שבאו הנה כציונים המחפשים "תחייה רוחנית" בשנות העשרים למאה זו. אבל, הקשר לתיאטרון, לארכיטקטורה, לצילום, ולמחול, ובהמשך לציור ולשירה, הופכים את החשיפה המשפחתית למחווה כמעט הכרחית במאבק על קיומה של תרבות, שכתנאי ראשון אינה יכולה למחוק את עברה כאילו לא היה, אלא להתייחס אליו בתהליך דיאלקטי של בחינה מחדש ו"מחיקת המוות".

יעקב אורנשטיין היה אדריכל ומהנדס, שעלה ארצה בשנת 1920. "יש בתערוכה צילום נפלא שלו עם מרגלית, במין תנועת משיכה נגדית. כף היד שלו בהמשך לזרוע ישרה, מדויקת, וההבעה כולה של מסירות והתלהבות, גם אם אין זה אלא תרגיל התעמלות". בין שאר המבנים בנה גם את תא"י (תיאטרון ארץ ישראל) בשדרות רוטשילד, תיאטרון שהקדים את ה"אהל" ו"הבימה".

שנתיים אחרי עלייתם ארצה הקימה מרגלית אורנשטיין, רעייתו, את ביה"ס הראשון בעיר למחול מודרני. כדי להפיס את דעתם של הצעירים שבקוראים: "מודרני", כלומר חדש של היום, הוא כינוי אשר ניתן על ידי מבקר מחול אמריקאי למחול של מרתה גראהם בשנות החמישים. אך הוא גם ניתן, ארבעים שנה קודם לכן, למחול הגרמני של לאבאן. מעבר לכינוי, המודרניות עליה מדובר היא זו של התקופה, וזו שהגדירה את האמנות בכל התחומים, עד שנס ליחה. בתוכניות התיאטרון הישנות מכונה ביה"ס "סטודיו אורנשטיין", ולמדו בו ריתמיקה, גימנסטיקה ומחול אמנותי. במודעות המכריזות על הופעות נכתב "הצגת ריקוד של האחיות אורנשטיין וקבוצתן". האחיות היו הבנות התאומות של

הללו, בסגנון שלא ראו עד אז כמוהו בארץ הפרועה הזו. העובדה, שרוב צילומי המחול של האחיות נעשו בחוץ, באור היום, על שפת הים או על גג ביתן, ומעט מאוד נעשו בתנאי סטודיו או במה, תומכת בטיעון של ארנון בן דוד, כפי שהוא מופיע בקטלוג התערוכה, שריקודה של אמו, ומכאן גם ריקודה של אמי, היה "ניאו פאגאני", חזרה לטבע במשמעות הדקדנטית המערבית של התקופה, ולא כביטוי של ה"חברה המתחדשת בארצה". עם זאת, אין ספק שבאותם ימים, אותה תפיסת מרחב נלהבת, שימוש בנושאים תנ"כיים, ריקודי ביכורים וחלוציים - כל אלה היו תמימים ואופייניים לראשוניות שבמעשה האמנותי בחברה המתהווה.

*גב' אלדור היא בתה של שושנה אורנשטיין.

מקורות:

1. רות אשל, "לרקוד עם החלום", ספרית פועלים.
2. ארנון בן דוד, עבודות חדשות, מוזיאון תל-אביב לאמנות

יהודית טוענת שההצלחה החלה כמין קוריוז, של תאומות דומות, הלוכשות אותה תלבושת ורוקדות יפה. ההמשך מראה שהקוריוז פינה את מקומו לעבודה יסודית ובעיקר מקורית. העובדה ששתי האחיות כה שונות באופיין נתנה לריקודן המשותף עוצמה ומתח

יהודית אורנשטיין, 1933
רוקדת ביער משמר העמק
JUDITH ORNSTEIN, 1933
DANCING IN MISHMAR HAEMEK FOREST

מומנט של גאווה לאומית, התנועות רחבות וגדולות ופתוחות, נבדלות, קונטרסיות, והיינו גאות על המשי היפה... יש חגיגות בריקוד הזה, וכך, כל האלמנטים יכולים להיות בתוך הדגל - שנהא, אהבה, קנאה. חשבנו על הדברים שאהבנו, כל זה היה רגשי".

בצילומים שעל קירות המוזיאון נראות הרקדניות הצעירות בריקודיהן השונים. רוב הצילומים נעשו על ידי א. הימלרייך, צלם שעלה מגרמניה ונשאר ידיד המשפחה, בעיקר של שושנה, עד מותו לפני שנים מספר. רוב הצילומים נעשו על גג הבית, על רקע השמים. אפשר להבחין בשילובים המפותלים של שני הגופות הרוקדים, ברחבות הצעד וגודל התנועה, בעוצמה שקרנה מהן, בכמויות הזעירות של שינוי זווית הראש ביחס לגוף, בקפיצות והגבוהות, בפרטים המדויקים של כף הרגל וכפות הידיים, ביופי שקרן מהן.

כמה חדש היה כל זה, ובלתי צפוי, וכמה אומץ צריך היה כדי לרקוד יחפות, חשופות מותן, את הנושאים התנ"כיים והארץ ישראליים

זכור לי הסטודיו ששימש את משפחת אורנשטיין במשך עשרות שנים, עד אשר נמכר בשנות השישים המאוחרות. בסטודיו לימדו מרגלית בשעות הבוקר, שושנה אחר הצהריים, ויהודית בערב. הבניין ברחוב אחד העם 42 נמצא בקרבת רחוב אלנבי, שהיה אז הרחוב הסואן של העיר הצעירה. בבית גרו הסבים, ובקומה העליונה היה הסטודיו. לידו גרו יהודית ובני משפחתה. הרצפה היתה מכוסה במעין ציפוי שחור דמוי זפת, ושני מוטות ברזל לאורך הקירות שימשו לאימוני הבר מול החלונות, שהיו תמיד פתוחים. לאורך קיר אחד, היה "ספסל" מעץ מבריק, אשר שימש גם כארגז תלבושות. אחת לשנה, כאשר היה נערך הנשף השנתי של הסטודיו על בימת תיאטרון "מוגרב", או לרגל חג החנוכה או פורים, היו פותחים את ארגז הפלאים הזה אשר היה בו כל מה שהלב חומד, ובוחרים תלבושות להופעה. היו שם חלקי תלבושות שלבשו האחיות בריקודיהן המפורסמים, וכה טובה היתה התפירה, שבגד שנותר עמי עד היום, מתוך מחול "היריבות", הוא ללא כל פגם, כאז כן עתה.

יהודית טוענת שההצלחה החלה כמין קוריוז, של תאומות דומות, הלוכשות אותה תלבושת ורוקדות יפה. ההמשך מראה שהקוריוז פינה את מקומו לעבודה יסודית ובעיקר מקורית. העובדה ששתי האחיות כה שונות באופיין נתנה לריקודן המשותף עוצמה ומתח. "שני אנשים עושים אותו הדבר וזה אחר", אומרת שושנה. ויהודית ממשיכה: "אני הרגשתי תמיד את הצד הגברי, וסוזי הרגישה האשה הקטנה, היינו שוות, אך בכל זאת שונות".

המתח בין התאומות קיים עד עצם היום הזה, אך בשני קצוות העולם הן אומרות, בסופו של דבר, את אותם הדברים: על הצורך בדחף הרגשי כדי ליצור תנועה, ועל ההבדלים המהותיים שגרמו לכל אחת מהן להזדהות בצורה מוחלטת עם תפקידי "קין והבל", שהיתה אחת היצירות המפורסמות שלהן. "במחול זה", משחזרת יהודית, "הכניסה היתה די בנאלית, סוזי מצד אחד ואני מצד שני, בתנועות בנייה - זה היה אבסטרקטי למדי, אם כי לא אימפרוביזציה. כל אחת בנתה מזבח שכבר גילה מה התפקיד שלה. אני עשיתי גם את התלבושות, היה לי צווארון גזור במשולשים, חום ובוז, וחום זה צבע לא סלחני. וסוזי - הבל, רקדה תמיד לגובה, היה בה משהו חיובי. היא היתה הקלה והנשית, אני הגבר הרע והכועס. המחול היה זוויתי, עם הדגשות רבות, ואת המוסיקה הזמינו אצל רוזובסקי, שהיה מורה וקומפוזיטור שחי בארץ. כשהרמתי את האבן, סוזי פחדה. ובאמת רציתי להרוג אותה. הבל היה נער צעיר שמדורתו לא נדלקה בתחילה, ואחר כך הוא הצליח. אני לא הצלחתי להדליק, אז יכולתי להרוג. היא ידעה לשאת כישלון, ולא היו לה הרבה, ואני לא ידעתי להתמודד עם כישלון". הנושאים שרקדו האחיות אורנשטיין עלו כנראה במשותף, אך הרוח שמאחורי הדברים, היתה במשך השנים האם, מרגלית. היא, שרקדה רק לפני סבא, אך מעולם לא הופיעה בעצמה, היתה הכוריאוגרפית, המורה, "ההשראה". "סבתא עם הכף בישול צועקת מן המטבח - יש לי רעיון לידגלים, מספרת יהודית, "היה נהדר איתה. בידגלים היה